

רוני מיקל-אריאלי

בנובמבר 1940 הגיעו שלוש ספינות מעפילים - פסיפיק, מילוס ואטלנטיק - לארץ ישראל ועל סיפונן כ-3,500 פליטים יהודים שנמלטו מאירופה הנאצית. מאחר שהספר הלבן הבריטי של שנת 1939 הגביל את מכסת העלייה היהודית, 1,771 נוסעי האוניות פסיפיק ומילוס, שהקדימו את האטלנטיק בהגעתן לחופי חיפה, רוכזו על סיפון הפאטריה שעגנה בנמל, במטרה לגרשם למושבה הבריטית מאוריציוס שבאוקיינוס ההודי.

עוד כתבות בנושא

- המכנסיים הקצרים הגיעו לפלשתינה עם החלוצות, ומיד הלהיטו את הרוחות 02.06.2020
- "מרי מוכת הטיפוס" - גורלה המר של הנשאית הסמויה 12.05.2020
- כשמבצע חיסון ממגפה הסתיים ב"אלרגיה עממית" 13.04.2020

חברי ארגון ההגנה הטמינו חומרי נפץ באונייה במטרה להסב לה נזק קל ולמנוע את הגירוש, אלא שתוכניתם נחלה כישלון מזעזע: ב-25 בנובמבר, האונייה טבעה וכ-260 פליטים מצאו את מותם. בעוד ניצולי הפאטריה נשלחו למחנה המעצר בעתלית, 1,580 נוסעי האטלנטיק גורשו למאוריציוס. סיפורם של הגולים הללו יכול ללמד אותנו כיצד מעמדם הפגיע גם כן של פליטים, עלול להתעצם בעתות משבר בריאותי באמצעות מיצובם כ"אחרים" על ידי השלטונות.

האי הקטן מאוריציוס נכבש על-ידי הבריטים ב-1810 לאחר שיושב תחילה על-ידי ההולנדים ולאחר מכן הצרפתים. במהלך המלחמה התגוררו באי כ-400 אלף תושבים: שני שלישי ממוצא הודי, רבע ממוצא קריאולי, מעטים ממוצא סיני ואליטה מצומצמת ממוצא צרפתי. האליטה הזו שימרה את שליטתה בשוק הסוכר המקומי גם תחת הכתר הבריטי, ובתמורה זכה הממשל הקולוניאלי לשיתוף פעולה יעיל מצד המיעוט רב העוצמה. עם הגעת הפליטים לאי, התמקדו דיווחי העיתונות המזוהה עם האליטה הצרפתית במצבם הבריאותי הקשה, על מנת להצביע על הסכנה הנשקפת לבריאות הציבור, אך גם כחלק מהמאמץ הקולוניאלי למיצוב הפליט כאחר חברתי מסוכן.

במברק ששלח שר המושבות הבריטי, הלורד לוי, לראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל כשבועיים לפני הפיצוץ בפאטריה, ובזמן שנוסעי האטלנטיק כבר היו בדרכם לארץ, נכתב: "בעיית ההגירה הבלתי חוקית לפלשתינה שגרמה ללא מעט צרות בעבר, החרפה שוב [...] כל המהגרים הללו מגיעים כעת ממדינות אויב או ממדינות תחת כיבוש בידי האויב. אין לנו שום דרך לבדוק אודותם". במברק, ביקש שר המושבות את אישור לונדון לגרש למאוריציוס 1,760 יהודים שכבר הגיעו לפלשתינה ולהחזיקם שם למשך המלחמה. יממה לאחר מכן השיב צ'רצ'יל: "בתנאי שהפליטים הללו אינם נשלחים חזרה לזוועות מהן ברחו ומקבלים יחס הוגן במאוריציוס, אני מסכים".

ב-17 בנובמבר השיב מושל מאוריציוס, בדה קליפורד, בחיוב לבקשת משרד המושבות תוך שהתנה את קבלת הפליטים בכך שיהיו מחוסנים ויביאו עימם רופאים ואחיות משלהם. ב-23 בדצמבר הותקנו במאוריציוס תקנות ביחס לאורחים הצפויים ("עצירים אירופאים", כלשונן) אשר נועדו לבודד את הפליטים במחנה ולמנוע מהם לערער על חוקיות מעצמם באמצעים משפטיים או אחרים. בתקנות נאסר על יצירת כל קשר עם העצירים ללא אישור מיוחד מהמושל - עבירה שדינה היה שנתיים מאסר.

התקנות אף הגדירו את גבולות המחנה, אשר מוקם בעיירה בו-באסין, שהיה למעשה מתקן מעצר שחולק לשני אזורים נפרדים - הגברים התאכסנו בתאי הכלא בעוד שהנשים והילדים הובאו למתחם נפרד של בקתות פח שנבנו במיוחד. בין שני המתחמים הפריד שער שהיה נתון לשמירה קפדנית והמעבר ביניהם דרש אישור.

למרות אזהרות הממשל המקומי, בקרב האוכלוסייה המקומית היוותה הגעתם של הפליטים לאי מאורע של ממש. אהרון צוורגבאום, עורך-דין יהודי מצ'כוסלובקיה שהיה ממנהיגי הפליטים במחנה, כתב ביומנו: "כאשר הסיעו אותנו אל מחנה היעד באוטובוסים, המקומיים עמדו בצדי הכביש והריעו לנו. לא היה ברור אם קבלת הפנים החמה נבעה מכך שהם ראו בנו אויבי אדוניהם, או משום שהם הזדהו עם מצבנו. בכל מקרה, אנו, המגורשים התרגשנו והופתענו מהמחווה שבקבלת פנים בלתי צפויה זו, גם אם לא היה בה לשנות את גורלנו".

לצד גילויי האמפתיה מצד המקומיים, מרגע הגעת הפליטים לאי היה מצבם הבריאותי במוקד העניין הציבורי. יום לאחר הגעתם לאי דווח בעיתון הפרנקו-מאוריציאני השמרני Le Cernéen כי 1,600 פליטים יהודים הגיעו לאי ונבדקו על-ידי רשויות הבריאות, לפני הורדתם לרציף ממנו אוטובוסים הסיעו אותם לכלא. "אמצעי זהירות מבורך יהיה לחטא את האוטובוסים שבהם נעשה שימוש טרם השבתם לשירות הציבור", סוכם בעיתון, תוך מיצוב ראשוני של מסוכנות הפליטים כנושאי מגפות מדבקות.

הפליטים אכן הגיעו לאי במצב בריאותי רעוע. אריה לאופלד קלר, נער דנציגאי בן 13 שגורש למאוריציאוס עם הוריו, סיפר ביומנו: "כשהגענו למאוריציאוס, רבים מאיתנו היו חולים וחלשים. בימים הראשונים, הרופאים לא הצליחו לאבחן את המחלה ורק לאחר מאמצים רבים, התגלו סימנים של מגפת טיפוס הבטן. הבהלה היתה גדולה ובכל יום נאלצנו לקבור לפחות נפטר אחד". כבר ב-9 בינואר 1941 קיבלו כל יושבי המחנה מנת חיסון ראשונה נגד טיפוס, אך רק במארס 1941 מוגרה המגפה לחלוטין, לא לפני שגבתה למעלה מ-40 קורבנות.

העיתונות במאוריציאוס, בפרט זו המזוהה עם האליטה הצרפתית הלבנה באי, עקבה בעניין רב אחר התפשטות המגפה במחנה. בעוד שמרבית הדיווחים התמקדו במצבם הקשה של הפליטים תוך הדגשת תלאות המסע כמקור למגפה, העיסוק במספר החולים והקורבנות היה רב ולווה תמיד בתזכורת לאיסור על יצירת מגע עם העצירים. לצד הדיווחים, ביקרה העיתונות את הרשויות באשר לטיפול הרפואי הלקוי בפליטים, והזהירה מסכנה לציבור.

ב-30 בינואר דווח בעיתון Le Mauricien, המזוהה עם האליטה הלבנה, על תחושה כללית של חרדה בקרב הציבור: "חששות הציבור קשורים לתנאים הסניטריים במחנה העצירים. היו מספר מקרי חום וטיפוס בקרב העצירים מראשית הגעתם [...] הציבור מודאג אפוא מהמצב הנוכחי ומההשלכות העתידיות". מכתב שפורסם באותו היום אף קרא לפעולה ממשלתית סדורה בנושא: "יש להקים בית חולים במחנה, שיהיה יעיל ועצמאי מהנהלת המחנה [...] רק ארגון עם רופאים ואחיות מטעמם של הפליטים, שיעברו הכשרה על ידי אנשי מקצוע מקומיים, יוכל להתמודד עם המצב. הסכנה הנשקפת היא לא רק לעצירים אלא למתגוררים בקרבת המחנה בו-באסין, ואף אחד לא יודע אם המגפה תופץ עוד יותר". עוד צוין בעיתון כי "ישנם כ-15 אנשים שסובלים מטיפוס בבית החולים הראשי באי ורובם מבו-באסין. האם הרשויות הסניטריות בדקו האם המקרים הללו שהגיעו מבו-באסין אינם קשורים למגפה שפרצה במחנה?"

בעקבות המחאה הציבורית, מספר שבועות לאחר הגעת הפליטים לכלא בו-באסין הוסבו כנסיית הכלא ומספר בקתות נוספות לבית-חולים, אך אלה לא הספיקו עבור החולים הרבים. היה מחסור בתרופות, שמיכות, סדינים ומזרונים, ופעמים רבות נאלצו חולים לחלוק מיטה, בעוד אחרים נאלצו לשכב על

מיטות שלא עברו חיטוי. אף שמגפת הטיפוס במחנה מוגרה כליל לאחר כחודשיים, מגפות נוספות, ביניהן מלריה ופוליו, פרצו במהלך ארבע השנים ושבעת החודשים בהם הוחזקו הפליטים באי, ועוררו מידי פעם עניין ציבורי בנושא.

המקרה לעיל שופך אור לא רק על החשיבות שבהתוויית מדיניות מסודרת להתמודדות עם מגפות, ועל כוחה של ביקורת ציבורית בהנעת תהליכים אלה, אלא גם על הפגיעות שבמצב הפליטות. בשום שלב לא עסקה העיתונות במאורציזוס בהיבט העונשי של כליאת הפליטים, ומעצרו מעולם לא הוטל בספק. הביקורת שהושמעה בעיתונות האליטה הצרפתית לא התמקדה בזכותם של הפליטים לבריאות אלא בסכנה הנשקפת לציבור, ובכך תחזקה את ההבנייה הבריטית של הפליטים כ"האחרים", תוך מיצוב הפחד החברתי מהם. הדים לפרקטיקה זו ניתן לשמוע כיום בשיח אודות אוכלוסיות שוליים כאחרים נושאי מחלות, שלעיתים מאפיל על העיסוק הכה חשוב בזכות לבריאות, בפרט כאשר מדובר בפליטים.

כך למשל, עם הגעתם של מבקשי המקלט האפריקאים לישראל בראשית שנות האלפיים, החלו להופיע בעיתונות דיווחים אודות שיעור החולים במלריה, שחפת ואידס בקרב מי שכוננו "מסתננים", תוך שלילת זכותם לשירותי בריאות הולמים. גם כעת, בצל משבר הקורונה, 35 אלף מבקשי המקלט המתגוררים בישראל אינם זכאים לביטוח בריאות ממלכתי ונאלצים להסתמך על ביטוח פרטי שמימונו תלוי בהכנסה זמינה. אלא שרבים מהם איבדו את עבודתם במהלך המשבר ונותרו ללא מקור הכנסה, כסף למחייה, וגישה לשירותי בריאות. אכן, מגפות לא מבחינות בין אזרחים לפליטים, אך בעוד הראשונים זכאים לסיוע מהרשויות, מיצובם של פליטים כאחרים על-ידי המדינה מביא ביתר שאת להפקרתם.

רוני מיקל-אריאלי חוקרת היסטוריה יהודית באפריקה הדרומית. כתבה את עבודת הדוקטור שלה במחלקה להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו באוניברסיטה העברית בירושלים.

מאמר ראשון בסדרת מאמרים המבוססים על הרצאות שניתנו בכנס "מגפת הקורונה בפרספקטיבה היסטורית: מבטים מהמרחב המקומי" ביוזמת הפורום הבינאוניברסיטאי של חוקרי המנדט, פורום חוקרי ישראל, והמכון לחקר הציונות וישראל ע"ש חיים ויצמן. עורכת אורחת: חגית קריק.

עקבו אחרי הסדנה להיסטוריה חברתית בפייסבוק וקבלו עדכונים על מאמרים חדשים